

MARKO KOS

Neukrotljive želje za samostojnostjo v podjetništvu

Podjetnik – človek idej in iluzij

Pojav novih podjetnikov z na videz norimi idejami, idejami, ob katerih zmajemo nejeverno z glavo ali celo trznemo, prinaša v našo družbo vsemu obstoječemu državno-kapitalističnemu svetu, v katerem »se nahajajo« mumificirana podjetja brez idej, vendar z rutino, brez življenja in dinamike, ki bi jih razganjala, ki jim ne bi dala miru ter bi se vsako leto vsaj enkrat v svoji sestavi spremenila – jim prinaša ne samo izziv, marveč jim kaže zrcalo in v njem njihovo sliko, odblesk resnice, da jih je sram in da hite zatrjevati, da je tistim, ki so »zunaj«, mnogo lažje, oni pa »notri« v sistemu, so vezani, so obsojeni, so predani na milost in nemilost vladi, ideologom, ki si izmišljajo nesmisle, ki so jih spremenili v cerkev, v kateri se samo kleči in glasno prosi boga za milost. Vendar te milosti ljudstvo ne more pričakati. Nemir so prinesli novi podjetniki, ki so vsaj večinoma mladi in bolje izobraženi kot pametni režimski direktorji. Ti ljudje bodo vnesli družbeni aktivizem in kreativno energijo v upravljanje ne samo svojih podjetij – marveč tudi v velika – na njihovo in našo žalost žal še vedno družbena – podjetja. Tudi v tako inertni družbi, kot je naša, deluje zakon povratne zveze s svojo železno logiko in neizprosnostjo.

Novih podjetnikov še ni veliko, vendar se jih mnogo pripravlja na samostojen posel. To je v zraku, to je nek oster duh po uspehu, po dobičku. O tem govorijo celo ljudje s humanistično izobrazbo, filozofi, arheologi, jezikoslovci. Ne samo ekonomisti in inženirji, med katerimi se mnogo tega godi in pripravljajo. Inženirji v velikih podjetjih (ki so družbena in vsa so velika, ker majhnih ni, če postavimo za majhno podjetje mejo z 99 zaposlenimi) so še manj z dušo pri svojem delu kot prej. Pripovedujejo mi, da se samo o tem pogovarjajo, *kaj* bi pričeli in s *kom* v povezavi. Iščejo kompanjone, kot se izražajo. Pri tem iščejo tistega, ki vé tisto, kar on sam ne zna; inženir išče komercialista, ekonomista ali finančnika. Otipavajo se in računajo, kdaj bi bil pravi čas. Vendar ta čas niti še ni prišel. Odločajo se samo idealisti.

Trenutno se pri nas odigrava takšen dvig na področju podjetništva – in to pravega podjetništva z vsem rizikom in željami po dobičku –, kot ga nismo videli v Jugoslaviji po propadu stare kraljevine. Ne prestrukturiranje, ne odmiranje podjetij, niti ne reorganizacija državnega velikega podjetništva, marveč prav pojav tega podjetniškega trenda lahko smatramo za najpomembnejši ekonomski dogodek zadnjih desetletij. To še ne pomeni po kvantiteti ničesar, marveč po svoji vsebini, po duhu in po miselnosti, ki ga odraža. Ti pojavi kažejo na novo psihologijo med ljudmi, kažejo na pojav želje po samostojnosti, po razpolaganju s samim seboj, s svojim časom, predvsem pa s svojimi sposobnostmi. »Škoda me je za

službo,« mi je rekel moj znanec, ki je pričel s xerox-razmnoževalnico. Je pa arhitekt. Drugi projektira jadralnice. Je pa zdravnik. Tretji – pravnik – je odprl kafe-bar, kafič, sanja pa o verigi kafičev, ki bi z avtomati nudili gostom tudi prigrizke, hamburger in pečenega piščanca. Ali ni bil to začetek McDonalдове svetovne verige fast-food-shopov?

Očitno je podjetniški duh v naših ljudeh živ kljub pol stoletja zatrtosti. Kakšni so ti ljudje? Ničesar značilnega; večinoma ne z visoko izobrazbo, brez solidnih finančnih sredstev, slabo stoječih, po rodu ne iz dobre in bogate družine. Niso izumitelji, kajti ti so najslabši podjetniki, so pa vizionarji, zmožni tudi velikih poslov. Niso niti samotarji niti čudaki. Nasprotno, to so begunci iz »združenega dela«, kjer so odkrili vse njegove slabosti in kirurško natančno analizirali svoje (ne)možnosti, živ dokaz, kako lahko družbena organizacija frustrira najboljše ljudi. Tako jim obračajo hrbet in gredo po svoji poti. Družbena sfera je postala za mlade ljudi nevzdržna. To kaže na njeno skrajno okorelost in nezmožnost izpolniti vizije mladih intelektualcev. To je domovina birokracije, polna laži in demagogije, dežela povprečnežev. »Minulo delo« bi moralo vračati najboljšim njihov trud, njihove ideje in tveganje – vsaj v teoriji. V praksi pa se razdeli vsem enako in njihova prizadevnost je frustrirana. Po prvi bridki izkušnji tega prav gotovo nihče ne bo več ponovil. Če nekomu plačajo za šest patentov eno mesečno plačo ...

Vendar nad tem ne gre obupavati. Ti novi podjetniki bodo vnesli novo inventivnost in vitalnost v celotno gospodarstvo. Ta duh se bo vrnil v večja družbena podjetja, potem ko bodo ozdravljena in z njimi vred tudi gospodarsko okolje, in jim vrnil konkurenčno sposobnost. To je edina možnost njihove revitalizacije. Direktorji velikih podjetij se pritožujejo nad novimi podjetji, novimi trgovinami, da jim jemljejo posel, vendar ne z nelojalno konkurenco, marveč z boljšimi uslugami, s spoštovanjem kupca, kar je pri nas osvežujoča noviteta. Obubožani kupec čuti kljub vsemu moč svojega denarja! Ta konkurenca bo vrnila obzirnost, pazljivost, spoštljivost in vljudnost uslužbencem državnih podjetij, kajti osebno jim ne bo vseeno, da jim bodo očitali, zakaj pa so oni lahko drugačni?!

Če bo prišlo do radikalnega vzpona podjetništva, je to odvisno od pogojev, ki jih bo nudila družba, odnos okolja do njihove iniciative. Da so odprli včeraj (april 1989) stopetdeseto podjetje podjetnika iz Slovenije v Celovcu, nam mora dati misliti. Želja po aktivnem podjetništvu – ali odpor do podrejenosti – je tako velika, da se želi izraziti kjerkoli, če ne doma, pa za mejo, ki ne postavlja nobenih omejitev, marveč se veseli slehernega davčnega prispevka.

Nobene tradicije – nobenih izkušenj

Ti ljudje se ne opirajo na nikakršno tradicijo. Njihovi očetje so bili v državnih službah, morebiti so njihovi dedi imeli podjetja. Pred vojno so imeli podjetniki v Sloveniji nešteto podjetij vseh vrst, med njimi so bili ne samo z obrtno šolo, marveč tudi univerzitetni profesorji. Podjetniška aktivnost je bila po vojni v službi širjenja materialne osnove države. Konkurenčnost je bila tuj pojem. Njena naloga je bila, kako zadovoljiti potrebe in doseči strogo določeni vsedržavni plan. Zato ne moremo govoriti o podjetništvu, marveč o industrializaciji, o gibanju, ki naj bi postavilo osnove socializmu, hkrati pa uničilo kmetijstvo, ki pa tvori resnično osnovo podjetništvu in industriji, ker zavaruje prehrano prebivalstva in hkrati stabilizira cene. Stabilizirane cene hrane v izobilju so predpogoj gospodarski rasti. To so ideologi pozabili.

Teh 40 let po svetovni vojni je bila visoka šola svetovnega podjetništva, ki se je dvignilo do rafiniranih višin. V Jugoslaviji so bila ta leta izgubljena ter bo treba začeti od začetka. Zato so tako važne izkušnje razvitega sveta. Znanje, naj bo še tako sistematizirano, pa nikoli ne more nadomestiti lastne izkušnje. Vzpostaviti bo potrebno nov gospodarski mehanizem, ki bo deloval po istih pravilih kot na zahodu, brez drugih politično-ideoloških primesi; kajti le tako bo zraslo gospodarstvo, ki bo sposobno konkurirati na svetovnih trgih. To bo naloga velikih in malih podjetnikov.

Poleg tradicije znanja in izkušenj so potrebna tudi finančna sredstva. Tega doslej nihče ni ugotavljal. Razlika med nami in zahodom je v tem, da je pri njih nov sloj podjetnikov s solidnimi finančnimi sredstvi in sloj investorjev, ki so svoj denar takoj pripravljeni vložiti v nove načrte.

Naš podjetnik nima ničesar. Tisti, ki imajo finančna sredstva ter imajo visoko izobrazbo in znanje jezikov, odhajajo v Avstrijo in Italijo ustanavljat svoje firme. Tam so priseljenci, ki nimajo vstopa v velika podjetja, vendar imajo prosto pot v svoje podjetje, kajti država je tam pametna ter se veseli vsakega novega davkoplačevalca. V Jugoslaviji so ostale množice mladih ljudi, begunci iz sveta velike industrije, ki se potaplja, gospodinje, ki si žele ustvariti kariero z lastnimi rokami, in najboljši diplomanti visokih šol ekonomske in tehnične smeri, ki hočejo ali celo morajo na samostojno pot. To je vitalnost, ki opogumlja in inventivnost začenjanja od začetka in iz nič. Večina bo morala začeti v Jugoslaviji z nič.

Biti samostojen, je največja želja vsakega človeka. Neodvisen in svoboden. To je velik sen. To je latentna želja, ki je v nas vseh. In ne moremo reči, da je to tipično nemško – ali ameriško – prav toliko je slovensko ali srbsko.

Brez najširše svobode, brez možnosti tekmovanja misli, idej in proizvodov ni možno učinkovito gospodarstvo. Vsi socializmi so zadeli v prag, od katerega se celo vse hitreje oddaljujejo. Zato ni blagostanja ljudi in ni inovacij niti na materialnem, kaj šele na idejnem in družbenem področju. Čim se pritisk povodcev sprošča, se pojavlja podjetništvo. Računamo lahko na radikalni vzpon na področju podjetništva.

Ta vzpon ideologom ni všeč. Vendar so se ideologi potuhnili, neuspeh socializma in samoupravljanja posebej jih je pritisnil ob tla. Vendar niso opustili svojih idej. Samo čakajo, da mine ura očitanja zgodovinskih napak. Podjetniki to vedo in čutijo. Zato se ne spuščajo v dolgoročnejše investicije, marveč izključno samo v kratkoročne, v takšne, ki dajejo hitro profit in se hitro izplačajo. Investicije s hitrim obračanjem, z malo kapitala in z velikim dobičkom. To so predvsem posli v terciarnem področju, storitve in trgovina. Podobni so koroškim in tržaškim trgovcem, ki so malo investirali, odprli na hitrico trgovinice, mnogokje samo prostor in police ter hité s poslom, dokler traja val jugo-kupcev, vedoč, da se zaradi novega ukrepa in drugačne politike lahko čez noč vse spremeni. Takšne okoliščine niso ugodne za dolgoročno, zrelo in zato visokovredno investiranje, ki želi doseči kvaliteto in image kot temelj bodočim uspehom, bodočemu širjenju. So nasprotje tega. Ta slika kaže na politično vzdušje, ki je moreče in nestimulativno.

Današnje podjetništvo je zato samo izkoriščanje možnosti, izkoriščanje odprtih vrat. To ni izraz zaupanja v vlado in v lokalno upravo niti v politiko. ZK ni nikjer podala čvrste obljube za kontinuiteto današnjega razvoja, ni prevzela za to odgovornosti kot edina sila na oblasti. Zakaj ne bi bil zamišljen današnji razvoj samo kot inačica sovjetskega NEP-a, nove ekonomske politike, ki je spodbujala privatništvo, a je nato potonila v valu razlástitev in obtožnic zaradi okoriščenja in »izrabljanja delavskega razreda«?

Zato je kapital, ki se vlaga v nova mala podjetja, zelo racionalno izrabljen in skop. Lahko rečemo, da je pravi vzor varčevanja; nikjer nihče še ni toliko dosegel s tako malo denarja! Razmerje med vložkom in outputom med malimi zasebnimi podjetji in velikimi družbenimi firmami je v razmerju 1:20 do 1:40. To so podjetja brez režije in z dosledno izrabo znanja in moči, kjer princip delomočja in obsega velja za potuho lenobe, kjer ni delovnega časa in ne dopustov in kjer se ravna po kupcu. Položaj je divji in neobvladljiv, podoben je časom zgodnjega kapitalizma.

Delež zasebnega likvidnega premoženja, ki se porabi za investicije, je izredno majhen. S tem ni dana občanom možnost izrabe njihovih prihrankov na način, ki je povsod v razvitem svetu običajen: da se kapital ohrani in da ustvarja dobiček. Za 90. leta postavlja H. Hallengren, direktor za investicije Chase Manhattan Bank (Newsweek, 15. 5. 1989) sledečo razdelitev vlog osebnega portfolia: 50 do 60% v splošne delnice, 20 do 30% v obveznice in ostanek v gotovino in nepremičnine. To pomeni, naj varčevalci tvegajo za visoke dobitke. Več kot polovico razpoložljivega kapitala naj bo torej na razpolago spretnim podjetnikom. Tako bi lahko izračunali iz vlog v bankah, koliko kapitala bi šlo lahko v delnice in kolikšno je zaupanje prebivalstva v gospodarsko stanje. Jugoslovanski varčevalci imajo v bankah 11,486 mrd US \$ (od tega 26% v dinarjih). Če bi od tega 40% naložili v nova podjetja, bi to bilo 4,59 mrd; če to primerjamo z ZDA, ki so imele 11,5 mrd \$ kot investicijska sredstva leta 1983, kar zneso 52,2 \$ na prebivalca, to pomeni, da bi bila začetna vloga jugoslovanskih investitorjev mnogo večja. Ti investitorji bi morali računati z 20 do 30 odstotnimi obrestmi. Zavedati pa se moramo bistvene razlike: Jugoslovani bi to vložili samo enkrat, ker so to njihovi prihranki več desetletij, Američani pa vlagajo toliko vsako leto!

To gibanje morajo spodbujati državne administracije s klasičnimi prijemi, kot so zmanjšanje davčnih stopenj na profit od vloženega kapitala in nizke, nestimulativne obresti za navadne bančne vloge na vpogled. S tem prisilimo varčevalce, imetnike likvidnih sredstev, da umaknejo iz bank svoj denar ter ga nalože na trgu delnic in obveznic. Zmanjšanje davčne stopnje na profit od vloženega kapitala je v ZDA leta 1978 pripeljalo do izrednega povečanja novega investicijskega kapitala; v petih letih se je povečal od 550 mio \$ na 4,1 mrd \$, se pravi za 800%. K temu so prispevali 1983 še drugi viri, kar je ustvarilo razpoložljivi skupni fond 11,5 mrd \$, kar ni bilo dotlej še nikoli doseženo. S tem so dosegli gospodarsko rast 3,5%, ki še vedno traja, saj je za 90. leta napovedana rast v ZDA 2,4%. Selitev zasebnih sredstev v gospodarstvo zahteva spretno davčno politiko, varnost sredstev in dobro perspektivo. To je omogočilo množici podjetnikov, da poskusijo svojo srečo.

Vendar ne gre samo za srečo podjetnih ljudi. Gre za prihodnost stotisočev mladih, ki prihajajo iz šol in za tistih nekaj milijonov, ki so že brezposelni, oziroma, ki v kratkem bodo. Tu pa ni več prostora za navduševanje nad inventivnostjo ljudi, marveč gre za obstoj velikega in največjega dela ljudstva, gre za socialni mir in za možnost graditve nove družbene strukture brez pretresov. V tem je odgovornost državne birokracije, da ta proces ustanavljanja novih podjetij ne zavira, marveč pospešuje in pomaga pri vsaki težavi. Sicer si bo zaslužila, da jo zrušimo.

Konec razdobja velikih podjetij

Povojni razvoj jugoslovanske industrije v velika podjetja je bil kompatibilen z razvojem industrijskih držav. Njihovega razvoja in prehoda iz agrarne v industrijske

sko gospodarstvo ne bi bilo brez nekaj izrednih podjetnikov, ki so zgradili velika kraljestva nafte, jekla, avtomobilov in kemičnih proizvodov. Inovacije so se rojevale v velikih koncernih in brez njih si ne bi bilo mogoče zamisliti takšnih fantastičnih novosti kot so nylon, radio in televizija. Temu je sledila Jugoslavija in vrsta socialističnih dežel, ki pa so vse zagrešile napako, da so zatrle poljedelstvo. To jih je zgodovinsko blokiralo v razvoju, kajti s tem so se postavile v odvisnost od zahoda – vključno z ZSSR, žitnico Evrope.

Po tehnoloških spremembah na področju računalništva in komunikacij pa se ta model ni več obnesel. Prišla je drugačna era podjetništva – s celo plejado visoko inovativnih malih podjetnikov, ki so podjarmili svet in sprožili nastanek neskončne vrste storitvenih dejavnosti. Tako je mala firma Intel s proizvodnjo mikroprocesorjev omogočila firmi Apple in drugim proizvodnjo hišnega računalnika, ki pa je po svoji strani odprl neizmerljivi in še danes nezasičeni trg firmam za proizvodnjo softwara, kot so npr. vsakemu šolarju znane firme »Lotus Development« ali »Microsoft«.

Velika industrija prihaja vse bolj v težave. Najbolj nazoren primer so nekoč blesteči velikani, ki jih je državna administracija nacionalizirala, pa jih sedaj vsi po vrsti, od Angležev do Avstrijcev razprodajajo zasebnikom. Avstrijska jeklarska družba Voest-Alpine lahko služi kot vzorec za zgodovinske študije razvoja tehnologije in gospodarstva. S tem se je spremenilo tudi podjetništvo, čeprav ga je več kot nekoč.

Družba je postala hitrejša, mobilnejša, večja in bolj urbana. Njena rast daje podjetniku možnosti, ki jih pred drugo svetovno vojno enostavno ni bilo.

Če se ozremo na ameriško gospodarstvo zgodnjih 80. let, kar bo po osnovnih trendih precej podobno jugoslovanskemu v 90-tih letih, potem ugotavljamo, da so postala mala podjetja edini vir novih delovnih mest, medtem ko se je zaposlovanje v velikih podjetjih spiralno zmanjševalo. Samo v dveh letih 1980–1982 so podjetja z nad 500 zaposlenimi odpustila 800.000 delavcev, podjetja do 500 delavcev pa so zaposlila 2,5 mio delavcev; med temi največ mala podjetja z 1 do 19 zaposlenih, ki so odprla 1,4 mio novih delovnih mest ter dosegla s 17,8 mio zaposlenimi 19% od skupno 94,7 mio zaposlenih v ameriškem gospodarstvu. Podjetja z 20 do 99 zaposlenih so zavzemale s 14,4 mio zaposlenih 15%. Tako so podjetja z do 500 zaposlenih zavzela že 1982. leta 48% vseh zaposlenih v ZDA (45,2 mio od skupno 94,7 mio).

Če je v času po drugi svetovni vojni dominantno vlogo igrala velika moderna korporacija, predstavlja to, kar se dogaja med ljudmi s 25. do 40. leti, reakcijo na to. V ZDA je bilo 1984 v lastnih podjetjih zaposlenih že 8 mio ljudi, za 1 mio več kot 1982, kar pomeni letno rast 3,54%.

Seveda je podjetništvo povezano z rizikom, saj jih je v razdobju 1977 do 1982 po podatkih ameriške uprave za majhna poslovna podjetja dve tretjini propadlo, polovica že v prvih petih letih. Vendar podjetniki, ki bankrotirajo, enostavno zopet začno od začetka ter celo uspevajo, da dobe investitorje. Kapitalisti, ki vlagajo denar v nova podjetja, so se prej držali daleč od podjetnika, ki je nekoč bankrotiral. Sedaj tega ni več. Znani Adam Osborne je s svojim računalniškim podjetjem 1983. leta bankrotiral, a že 1984. leta je osnoval novo družbo ter celo dobil kapital 2,2 mio dolarjev od rizika željnih vlagateljev.

Financiranje tega podjetniškega razcveta je označevala dramatična rast investicijskega kapitala. Zrasla je vrsta podjetij, ki se peča z vlaganjem investicijskega kapitala v nova podjetja za razne vlagatelje. Nikoli ni bilo na voljo toliko denarja za rast malih poslovnih podjetij. V teh začetnih prvih 80-tih letih (podatki so za

leto 1983) je investicijski kapital naraščal po 120% letno. Samo leta 1983 je 825 ameriških družb prodalo za 10,5 mrd \$ delnic, a razpoložljivi skupni fondi investicijskega kapitala so dosegli leta 1983 11,5 mrd \$. Nastalo je okoli tisoč fondov investicijskega kapitala, njihovi investitorji pa so pokojninski fondi, razne korporacije, zavarovalne družbe, bogati posamezniki, fundacije in dobrodelne ustanove.

Tako je seznam novih delniških podjetij v letu 1983 dosegel že številko 600.000. Pri tem so vključene vse vrste novih poslov: od slaščičarne do kemične čistilnice. Za nas je zanimivo, kam so največ vlagali kapital v zgodnjih 80-tih letih; 1983. so ga vložili:

39% v računalniški hardware in sisteme

11% v telefon in prenos podatkov

10% v elektroniko

9% v zdravstvo

7% v široko potrošnjo

7% v računalniški software in storitve

5% v razne proizvode in storitve

3% v genetsko inženirstvo

3% v energetiko

2% v industrijsko avtomatizacijo in robotiko

2% v industrijske proizvode in stroje.

Trendi se nam odkrijejo sami po sebi. Zanimivo je, da je bilo takrat še malo vlaganja v računalniški software, se je pa to do danes krepko spremenilo. To naj bi bil tudi za *naše podjetniško vlaganje nekakšen prioritetni seznam*.

Po tem seznamu vloženi kapital v nova podjetja se je zaradi skladanja s potrebami trga izredno uspešno obrestoval. Dobiček na vloženi kapital je običajno znašal od 20 do 30%, mnogokrat pa se je povzpел na 50%. Peter Drucker, svetovno znani sociolog s Claremontske univerze v Kaliforniji, smatra pojav podjetništva, kakršnega ni bilo v zadnjih sto letih, za najpomembnejši ekonomski dogodek 80. let (U.S. News & World Report, 23. 3. 1988). V desetletju 1974–84 so ZDA odprle 20 mio novih delovnih mest – in to vse v malih podjetjih, saj so jih velike kompanije izgubile nekaj milijonov. Število državnih uslužbecev se sploh ni povečalo. Mala podjetja so absorbirala vse otroke, rojene po svetovni vojni, ter milijone žensk, ki so se pojavile na trgu dela.

Večina teh novih delovnih mest sploh ni na področju novih tehnologij, kar ima Drucker za drugo presenečenje. Mnenja je, da je vzrok v tem, da bi ljudje z visoko tehnično izobrazbo v devetih primerih od desetih izgubili podjetje v roku dveh let, in sicer zato, ker ne znajo skrbeti za obtok gotovine. Kot najboljše novo podjetje ocenjuje verigo frizerskih salonov, ki sta jih osnovala dva mlada človeka, ki nikoli nista imela v rokah škarij, pa vendar ustvarjata dobiček 30 do 40% na vloženi kapital. Vedno sta si znala zagotoviti denar šest mesecev prej, preden sta z njim plačevala. To je bila vsa njuna finančna tajna, a strategija: lokacija, promet in število ljudi, ki jih lahko v enem dnevu postrežeta z uslugami, ne da bi moral kdo čakati.

Novi podjetniki se morajo torej znati koncentrirati na tri, štiri ključne stvari. Ne računajo z novo tehnologijo, marveč z nečem, kar se lahko mnogo bolje predvidi: z demografijo, populacijskimi trendi in podobnim.

Po opazovanju Petra Druckerja prihajajo najboljši in najbolj zanesljivi podjetniki iz velikih podjetij. Po desetih letih na mestih nižjih vodij so uvideli, da je še zelo daleč do naslednjega napredovanja. Tako najdejo idejo in začno samostojen posel. V tem času so se že naučili vsega, kar imenujemo višje upravljanje in

organizacija. To je stabilna skupina ljudi, ki sistematično iščejo nove možnosti ter izkazujejo tudi najmanjši odstotek izgube v poslovanju. Malo jih goji iluzije, da bodo ustvarili družbo milijardne vrednosti. Kakor hitro najdejo kupca za svoje področje, ki je voljan plačati zanj 10 do 15 mio \$, ga prodajo in začno zopet nekaj novega.

To je dober recept za naše ljudi, ki so nezadovoljni v velikih podjetjih. Uči nas, da ni potrebno imeti visokih načrtov in da niso visoke tehnologije najbolj donosne, ampak prav nasprotno.

Tako se je končalo obdobje, ko so v mnogih industrijskih vejah dobivala velika podjetja premijo na velikost. Ta podjetja morajo danes plačevati *za svojo velikost vse večjo oceno*. Vse manj so okretna. Sloni se ne morejo obrniti na mestu, pravi Drucker, in to niso v stanju niti gorostasne družbe, celo kljub vsej svoji večslojni upravi.

Če gledamo na njih politično, so vse preveč opazne v svetu, v katerem se podjetja preklinjajo. Bistremu poslovnemu direktorju so dobro znane prednosti anonimnosti. Ali se razumemo?

Danes ne moremo zatrditi, da velikih firm ne bomo več imeli, pač pa je res, da nam v mnogih primerih ne bodo več potrebne. To je edini pravi odgovor, ki kaže dosledno spoštovanje do trga in kupca.

Polnih trideset let je obstajal trend k velikim podjetjem, ne samo v realsocializmu, marveč mnogo bolj potencirano v kapitalizmu. Takšnih gorostasnih podjetij kot tam, ni bilo nikjer drugje. V vsem tem času smo mislili, da jih znamo upravljati. Vendar je ta čas mimo. Vsi smo se dezitucionalizirali. To vidimo po vrsti pojavov – vse do šolstva, kjer so se izkazale velike splošno izobraževalne srednje šole za neuspele. To vidimo tudi v poslovnem svetu, kjer se pozornost vse bolj osredotoča na manjša podjetja.

Val novega podjetništva v Jugoslaviji so sprožile prve spremembe političnega sistema, seveda pa tudi kriza in brezposelnost. Nihče ne more reči, koliko časa bo to trajalo. Na ta podjetniški polet bodo vplivali politični dogodki, predvsem pa spremembe v davčnem sistemu. Velike ekonomske krize so vedno spodbujale moč gospodarstva.

Izkušnje vrste razvitih držav, zlasti ZDA, nam kažejo, da se je investicijski kapital praktično posušil, ko se je davčna stopnja na dobiček od vloženega kapitala konec 60-tih let (1969) povečala – in da je pričel ponovno pritekati, kot še nikoli v zgodovini, ko so konec 70-tih let (1978) to stopnjo spet zmanjšali. Podjetniški duh torej lahko lepo spremljamo na statističnem diagramu.

V Jugoslaviji imamo torej opravka s konstantnim »štrajkom kapitala«, ki je do pičice enak štrajku delavcev: tako eden kot drugi namreč prizadeva njihove nasprotnike, toda istočasno prizadeva tudi tiste, ki takšen štrajk uporabljajo. V končni konsekvenci prizadeva celotno gospodarsko sfero in prek nje celotno družbo.

Prav tako seveda vplivajo na podjetnika višina obdavčenja podjetja kot tudi osebni davki. Ne smemo pozabiti, da so bili pojavi Henryja Forda in Rockefellerja možni samo v časih, ko praktično zveznih davkov ni bilo. Danes si takšnih pojavov ni mogoče več niti misliti. Vlade so morale uvesti davke mnogokrat zaradi obljub srednjemu sloju volilcev, ki prevladujejo v množici tistih, od katerih so vlade odvisne.

V preteklih desetletjih smo imeli v Jugoslaviji mnogo poučnih primerov takšnih udarov proti podjetništvu in direktorstvu samo zato, da se je utrdila koalicija med oblastjo in delavskim razredom. O posledicah takšnih protitehnohkratskih in

protibirokratskih ofenziv lahko razpravljamo danes zelo nazorno. Ruševine gospodarstva in zaostajanje Jugoslavije na vseh primerjalnih področjih za našimi evropskimi sosedi so njihova posledica.

To nas uči, da morajo stranke na oblasti mnogokrat v odločilnih trenutkih vzdržati na nepopularnih pozicijah, da bi si dolgoročno pridobile kapital s splošno blaginjo države. Ekonomska zgodovina je dolgoročna, kratkoročne rešitve so drage.